

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА НАУКАТА ЗА МИГРАЦИЯТА

проф. д.ик.н. Стоян Денчев
УНИБИТ

CURRENT PROBLEMS OF THE SCIENCE OF MIGRATION

Prof. DEC Stoyan Denchev
State University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: *The report focuses on issues arising from the impact of modern globalization processes on the nature of migration. The research of these interactive processes is recognized as fundamental to the formation and development of a reliable and adequate policy in the field of international, regional and national security. In the light of the changes triggered by the activation of migration processes, the formation of the conceptual-categorical apparatus of modern migration science is fundamental to the development of common long-term strategies, programs and plans for sustainable development of every society, state, and nation.*

Key words: *migration, problems, scientific research, migration processes*

Съвременните глобализационни процеси формират засилваща се тенденция в промяната на същността на миграцията от социално-икономическа в социално-политическа. Ето защо от особена важност се явява изследване тези интерактивни процеси на социално-политическата трансформация на обществените отношения с миграционните явления. Изясняването на взаимоотношеността и взаимообвързаността на това взаимодействие се утвърждава като основополагащо за формирането и развитието на надеждна и адекватна политика в областта на международната, регионалната и националната сигурност.

Изучаването на миграционните явления и процеси в контекста на съвременните социално-политически условия, особено в страните на Европейския съюз, изисква прилагането на съвременен изследователски подход. Традиционното използване най-вече на социално-икономически и етнодемографски методи не води до оптималното изясняване същността на съвременната миграция. Разширяването на интензивността на миграционните процеси в условията на унификация на световното социално-икономическо, социално-демографско, и социално-политическо пространство. В резултат на глобализацията и на активизацията на миграционните процеси не само на външната, но и на вътрешната миграция, най-вече в европейските страни, се извършват коренни промени, които водят не само до значителни социално-политически, но и до дълбоки социално-културни последици. На тази основа ескалират етнокултурните и етнорелигиозните противоречия. Зачестиха терористичните актове, тъй като те се дължат преди всичко на кризата на ценностите. Това определя необходимостта да бъдат анализирани и изяснени причините за нарастването на броя и интензитета на миграционните вълни, наричани още миграционни взривове, на същността на самите миграционни процеси, на миграционните сценарии, на миграционното по-

ведение, на миграционното самоидентифициране, на миграционното „стимулиране“ и други.

Ето защо формирането на понятийно-категорийния апарат на съвременната наука за миграцията има фундаментално значение за разработването на общи, и то не само в рамките на Европейския съюз, дългосрочни стратегии, програми и планове за устойчиво развитие на всяко общество, държава и нация. Глобализирането на миграцията изисква тя да се осъществява чрез ефективен и ефикасен международен контрол и тя да бъде регулирана с участието на всички засегнати държави и региони.

Опити да се даде научно определение на понятието „миграция“ съществуват още през втората половина на XIX в. Тогавашните групови премествания на хора от една територия на друга се характеризирали с изследвания главно върху някои поведенчески специфики. Търсели са се, както прагматични подходи за формирането на конкретни секторни политики за разрешаването на възникналите проблеми, така и на фиксирането на приложими цели и задачи на базата главно от резултатите на извършваните статистически проучвания¹.

В последно време научните изследвания в областта на теорията на миграцията се разшириха чрез прилагането предимно на мултидисциплинарния подход. Тези изследвания засягат най-вече проблемите, свързани с предоставянето на политически и на социални права на мигрантите, с регулиране на трудовата миграция и с контрола върху миграционната сигурност². Те обаче не изясняват глобализирането на миграционните процеси. Това пък от своя страна е предпоставка за формирането и на друг „модел“ на миграцията, който е наречен от авторите си „имперски“³. Същевременно беше натрупана огромна по обем статистическа и аналитична информация от миграционни изследвания свързани с работата на различни международни и регионални организации, като ООН, МОТ, МОМ, ОЕСР и други. Освен това в редица правно-нормативни документи бяха направени опити за изясняване съдържанието на юридически понятия и определения в областта на миграцията. Във всички тях, обаче липсва включването на социално-политически, на социално-културни и на етнорелигиозни специфики; на фиксиране на особеностите на взаимовлиянието на миграционните процеси с предизвиканите след края на „Студената война“ трансформации, които се извършват във всяко едно общество, държава и нация.

Теоретико-методологичните основи на подобни изследвания, обаче изискват те да се опират върху общоприети принципи и методи на научния анализ. Същевременно е необходимо да се отбележи, че всеки миграционен процес може да се разглежда не само като елемент на социалната система, но и като перманентна трансформираща се динамика на съответната социално-политическа или социално-културна структура.

При разработването на теоретико-методичните проблеми на миграцията е необходимо да се използват различни методи на изследване, като: системно-функционал-

¹ Ravenstein, E. G. The Birthplace of the People and the Laws of the Migration// The Geographical Magazine 1876, vol. 3, p= 173-177; 201-206; 229-233. The Laws of Migration Second Paper// Journal of the Royal Statistical Society 1 1889q Vol. 52, p. 241-305.

² Fenema, M. I. Tillie. Political participation and political trust in Amsterdam: Civil Communities and ethnic networks// Journal of Ethnic and Migration Studies, 1998, Vol. 25, p. 703-726.

³ Погорельская, С.В. Иммиграция и проблемы безопасности на примере Германии, М., 2008; Ю.А. Громов. Современное понятие безопасности, М., 2005, с. 25; Lahav, G. "Migration and Security: The role of Non-State actors and Civil Liberties in OECD. Trends in International Migration. SOPEM// Annual Report, Paris, 2004.

ния, социално-психологичния, сравнителния и други, чрез които обективно се отразява съвременното състояние на проблемите. От особено значение в това отношение е и използването на нормативно-ценностния подход⁴. Той дава възможност да се отрази стремежа на мигрантите да агрегират своите очаквания, нагласи, предпочитания, желания, интереси и потребности посредством формирането на нови социални общности и изграждането на интегративни модели за взаимодействие с местните социално-икономически, социално-политически и социално-културни общности.

Мигрантите се определят като хора, които напускат традиционните си места на живеене в резултат на осъзнато субектно поведение (или принудително въздействие). На новото място на местоживеене у тях се формират чувства на групова солидарност и стремеж да реализират свои, различни от субектите на приемащата ги страна или на отделни социални групи, намерения и цели. Те имат главно стереотипен характер. На мигрантите се налага да се приобщават към традиционните социални порядки, възприети и практикувани от местните общности.

Формирането на модерни теоретико-методологични принципи на науката за миграцията способства за ново разбиране на същността и функциите на миграцията, на причинната обусловеност на миграционните процеси, за определянето на нови ориентири при провеждането на устойчива миграционна политика.

Съдържанието на понятието „миграция“ може да се представи и като съвкупност от устойчиви социоконмуникативни взаимодействия между хората, които се изразяват, както с определени социокултурни и исторически тенденции в изменението на обществени взаимоотношения, така и в промени в начина на живот. В условията на пребиваването си на чужда територия миграционните общности до голяма степен регулират и възпроизводството на своите членове, както и тяхното личностно саморазвитие и самоусъвършенстване. Често пъти се наблюдава капсулиране на миграционните общности. Това се дължи най-вече на нежелание да се възприемат установените от приемащата страна обществени отношения. Миграционните групи съществено влияят върху „заварената“ (приемащата ги) социална структура. Това се извършва основно чрез промяна на социално-културната характеристика на отделни слоеве и групи на населението на дадена държава или регион. В последно време за изясняване на научно-теоретичната основа на миграцията се използва т.н. културономичен подход. Стратегията на културономичния анализ на всеки миграционен процес изхожда от бисубектността на неговата характеристика. Културономичното направление в науката за миграцията е относително самостоятелен отрасъл на културономичните знания, обект на което се явява миграционния процес, разглеждан като социокултурно историческо явление (феномен), формиращ се на базата на взаимодействието на общностите, въввлечени в социогеографското преместване. Предмет на културономичния модел на миграционните процеси е социокултурната и историческата динамика на изменението на обективните и субективните аспекти на социалните отношения в рамките на предишния и на новия социуми.

Основно понятие в науката за миграцията е и миграционната представа. Тя може да се обоснове като предразположение на личността, определящо съгласуваността на различен род действия, обусловени от положителните или от отрицателните отношения към едни или други миграционни постъпки (предпочитания към заселване на определени места; предпочитания за вид работа; схващания за смесени бракове; етнорелигиозна и етнокултурна адаптивност и др.). Миграционната представа се явява психологически регулатор на миграционното поведение на личността и означава готов-

⁴ Речник по културно и природно наследство и културономия (съставител Е. Сачев), с., 2019.

ност за постигане на определени резултати на миграционното поведение, които се възприемат от личността. Данните за миграционните представи обикновено се получават при провеждането на социологични анкети. Повечето миграционни представи се формират още в ранна детска възраст. Подбудителните наклонности за формирането на миграционните представи определят същността им. Те разкриват качествена им характеристика и съдържание. Тяжна основа са миграционните мотивации. Миграционните представи се натрупват на индивидуално и групово равнища под влиянието на субективни и на обективни фактори, като: непосредствени условия на живот; материални и духовни потребности; лични и групови интереси; обществени условия и др. Миграционните представи често не зависят от нагласите, очакванията, желанията, предпочитанията, изискванията, интересите и потребностите на обществото, разглеждано като едно цяло, както и от социално-икономическата необходимост.

Миграционната „вълна“ или миграционният „взрив“ може да се определи като рязко ускорение на ръста или числеността на мигрантите. Характеризират се три основни типа миграционни „вълни“: архетип, традиционен (екстензивен) и съвременен нетрадиционен (интензивен).

Архетипът се отнася за ранния етап на човешката история.

Традиционният тип господства в докапиталистическите класови или аграрни общества. Някои изследователи причисляват традиционния тип миграционни „вълни“ и за периода до ранните стадии на капитализма

Съвременните миграционни вълни възникват отначало в страните с развит капитализъм и постепенно се разпространяват почти във всички други страни.

За архетипът и за традиционния тип темповете на миграционните вълни основно се определят от, както от равнището на прираста и от смъртността на населението, които са достатъчно високи, така и от конкретните ниски равнища на живот. При съвременните миграционни „вълни“ освен тези фактори влияят още глобализирането на империалистичните интереси, регионалните конфликти и нарастването на етнорелигиозния радикализъм и екстремизъм.

Последствията от миграционните „вълни“ най-често се изразяват в нарастване на разрива в равнищата на живот на населението не само в развиващите се, но и при развитите страни, както и от влошаването на качеството на живота на населението, обхванато от миграционните „вълни“. В тези страни се наблюдава неконтролируема урбанизация, нарастване на ръста на безработицата, увеличаване на терористичните актове и др.

Тези явления понякога се наричат „парадокси на изостаналостта“ и безусловно съдържат опасност както за регионалния, така и за световния мир. При оценката на миграционните „вълни“ на съвременния етап на изследванията се формират две крайни становища: негативно и позитивно:

- Негативните схващания разглеждат миграционните „вълни“ като „най-голямо зло“ за човечеството;
- Представителите на противоположното мнение считат, че колкото са по-интензивни миграционните „вълни“, толкова повече се подобрява демографската ситуация и положението се решават повечето проблеми, свързани с нарастването на ръста на населението.

Друго все още не достатъчно изяснено понятие в областта на науката за миграцията е миграционният преход. Концепцията му е възприемана в съвременната миграционна система за обясняване смяната на типовете възпроизводство на миграцион-

ни явления. Концепцията на миграционния преход се различава по своите изходни предпоставки и методологични анализи от обусловеността на типовете възпроизводство на населението.

Необходимо е да се отбележи, че съществуват различни възгледи за причините и за факторите, които характеризират миграционния преход, за неговия организационен механизъм, за крайния резултат от неговото действие и за степента на неговата универсалност. Като негови общи компоненти могат да бъдат включени: спецификата на демографско развитие, степента на обществена култура, съответстващите крупни исторически етапи или стадии от развитието на обществото и др.

Различават се пет фази на миграционен преход, които са се обособили за последните сто години:

Първата включва наличие на висока раждаемост и смъртност на населението. В резултат – се наблюдава бавно нарастване на неговата численост;

Втората фаза се характеризира с бързо увеличаване на ръста на раждаемост, а смъртността постепенно намалява. В резултат следва – демографски взрив;

Третата фаза се характеризира със забавяне темповете на снижаване на смъртността и значително снижаване на раждаемостта. В резултат се забавя нарастването на числеността на населението;

При **четвъртата** фаза смъртността се стабилизира, а раждаемостта продължава да намалява. В резултат намалява темпът на нарастване числеността на населението;

Петата фаза се характеризира със стабилизиране на смъртността и на раждаемостта на ниски равнища. В резултат се обезпечават незначителен прираст на населението и намаляване на миграционната активност.

В заключение може да се направи обоснования извод, че всеки един **миграционен процес** се определя като системна последователност на едновременни миграционни събития, имащи значение за подобряването на начина на живот както на мигрантите, така и на наличните местни общности.

Миграционното събитие може да се представи като събитие, което има определящо значение за отделния човек и е свързано с избора му на начин на живот и на свободно изразяване. Миграционното събитие се явява основно понятие в миграционната наука.

Миграционният сценарий се представя като система от предположения за развитието на конкретни миграционни процеси, на основата на които се разработват основните варианти на миграционните прогнози.

Във връзка с горното се предполага, че един от най-разработените методи за миграционно прогнозиране е методът на компонентите. Този метод дава основание да се счита, че характеристиката на демографското състояние на населението, както и нейните отчетни показатели са изходна информация за миграционните прогнози. На тази база се развива културономичният метод на миграционното прогнозиране. Той доразвива компонентния метод, който представя миграционния процес като един самовъзпроизвеждащ се, саморазвиващ се и саморегулиращ се социокомуникативен и социо-културен и исторически процес.

Литература:

1. Деливерски, Йордан. Мигрантите. Актуални проблеми и перспективи. - София: За буквите – О писменехъ, 2017, 246 с.
2. Миланов, И. Етнокултурни характеристики на мигрантите в Република България и тяхното влияние върху системата на националната сигурност. Научни ръководители: проф. д.ик.н. Евгений Иванов Сачев, проф. д.ик.т. Стоян Георгиев Денчев. Дисертационен труд, 2018. София, УниБИТ. 235 С.
3. Маринов, В. Управление на миграционни кризи. Научни ръководители: доц. д-р Цветлин Йовчев и проф. д.т.н. Цветан Атанасов Семерджиев. Дисертационен труд, 2014. София, УниБИТ. 181 С.
4. Council of European Union, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/05/18-council-establishes-naval-operations-disrupt-human-smugglers-mediterranean/> (accessed 5 April 2018)
5. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *International Migration Report 2017: Highlights* (ST/ESA/SER.A/404)
6. Трифонов, Н. Организация, управление и противодействие на миграционната криза в България. Научен ръководител: проф. д.т.н. Цветан Атанасов Семерджиев. Дисертационен труд, 2017. София, УниБИТ. 165 С.
7. Стоянова, Диана. Сложни системи за генериране на знания. – В: Gloria bibliospherae (Нишката на Ариадна). Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова. Юбилеен сборник по случай 65 години от основаването на УниБИТ. – София: За Буквите – О писменехъ. 2016. – с. 898-902
8. Тошев, Спас. Миграционният потенциал на Евросредиземноморската миграционна система и мястото на България. В: Сп. „Геополитика“, бр. 1, март 2017
9. Божилов, Йордан. Доктринални основи на системата за национална сигурност. Статия; Софийски форум за сигурност;
10. Петров, Никола. Имигрантите и екзистенциалната криза на „Обединена Европа“. В: Сп. „Геополитика“, бр. 1, март 2017
11. Стоянова, Д. Е. Савова. Културното наследство на Странджа планина – симбиоза от дух, култура, вяра, памет и история. В: Сб. Ролята на ЮНЕСКО за развитието на образованието, науката и културата в Република България. – София: За Буквите – О писменехъ. 2017. – с. 88-95.
12. Стоянова, Диана., Пламен Теодосиев. Българското културно-историческо наследство в Яйла махала - минало и настояще. – В: Съвременни измерения на европейското образователно и научно пространство. Българо-унгарски културни общувания. – София: За Буквите – О писменехъ. 2016. – с. 391-394